

Analysis of Factors Affecting the Resilience of Tourism Businesses in Mountainous Territories with a Sustainable Development Approach (Case Study: Chaharmahal and Bakhtiari Province)

Seyed Mohammad Hosseini ^{1*} , Hamid Nazari ² , Shaghayegh Sadat Mirhosseini ³ , Hossein Abedi ⁴

1. Department of Business Creation, Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding author). Email: Hosseiniism@ut.ac.ir
2. Department of Business Creation, Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: Nazari.hamid@ut.ac.ir
3. Department of Business Creation, Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: Mirhosseini.sh.s@ut.ac.ir
4. Department of Business Creation, Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: hossein2000@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article Type: Research Article Article History: Received: 07 February 2026 Revised: 27 April 2026 Accepted: 10 June 2026 Published: 30 June 2026 Use Your Device to Scan and Read the Article Online Keywords: <i>Business Resilience, Tourism, Social Capital, Entrepreneurial Capability, Sustainable Development.</i>	The resilience of tourism businesses in mountainous areas is increasingly recognized as a prerequisite for sustainable development, given their ecological vulnerability, dependence on natural resources, seasonal fluctuations in demand, and infrastructural constraints. This study aimed to identify and prioritize the factors influencing the resilience of tourism businesses and to examine the moderating role of destination economic and environmental characteristics in Chaharmahal and Bakhtiari Province, Iran. The research was applied in purpose and descriptive-correlational in design. Structural equation modeling using the partial least squares approach (PLS-SEM) was employed to examine the relationships among the variables. Data were collected from 250 tourism business managers and operators using a researcher-developed five-point Likert-scale questionnaire and analyzed using SPSS and SmartPLS. The questionnaire's validity was established through content, convergent, and discriminant validity, while its reliability was confirmed using Cronbach's alpha and composite reliability. The results indicated that social capital ($\beta = 0.314$), human capital and entrepreneurship ($\beta = 0.264$), governance and crisis management ($\beta = 0.216$), and innovation and technological capability ($\beta = 0.201$) had significant positive effects on resilience, collectively explaining 49.9% of its variance. Among these factors, social capital and human capital and entrepreneurship demonstrated the strongest effects on resilience. Furthermore, destination economic-environmental characteristics significantly moderated the relationship between governance/crisis management and resilience ($\beta = 0.221$), indicating that institutional coordination and proactive planning become increasingly important for strengthening resilience under more challenging economic and environmental conditions. Accordingly, strengthening social networks and professional associations, developing entrepreneurial capabilities, and formulating context-sensitive institutional policies can provide effective pathways for enhancing the resilience of tourism businesses in mountainous destinations.

Cite this article: Hosseini, S. M., Nazari, H., Mirhosseini, S. S., & Abedi, H. (2026). Analysis of Factors Affecting the Resilience of Tourism Businesses in Mountainous Territories with a Sustainable Development Approach (Case Study: Chaharmahal and Bakhtiari Province). *Environmental Research in Mountainous Regions*, 2(2), 67-82. <https://doi.org/10.22034/ermr.2026.146604.1044>

© The Author(s) retain the copyright

Publisher: University of Kurdistan

Extended Abstract

Introduction

The resilience of tourism businesses in mountainous territories is essential for sustainable tourism development, as these businesses are exposed to ecological vulnerability, dependence on natural resources, seasonal fluctuations in tourism demand, infrastructural limitations, and economic and environmental disturbances. These conditions can threaten business continuity and increase the need for adaptation and effective crisis management. Although tourism resilience has received increasing scholarly attention, previous studies have largely focused on destinations, communities, and tourism systems, with comparatively less attention to resilience at the business level, particularly in mountainous areas. Chaharmahal and Bakhtiari Province, a predominantly mountainous region of Iran with considerable tourism potential and environmental sensitivity, provides an appropriate context for addressing this research gap. Accordingly, this study aims to identify and prioritize the factors affecting the resilience of tourism businesses in Chaharmahal and Bakhtiari Province. Specifically, it examines the effects of social capital, human and entrepreneurial capital, innovation and technological capability, and governance and crisis management on business resilience, while also assessing the moderating role of the destination's economic-environmental characteristics. By integrating these factors into a single analytical framework, the study seeks to clarify their relative importance in strengthening the resilience of tourism businesses facing economic and environmental challenges.

Methodology

This applied quantitative study used a descriptive-correlational design to examine the factors affecting the resilience of tourism businesses in Chaharmahal and Bakhtiari Province. Data were collected from 250 managers, owners, and operators of tourism businesses using a researcher-developed 36-item questionnaire based on a five-point Likert scale. The questionnaire measured six constructs: social capital, human and entrepreneurial capital, innovation and technological capability, governance and crisis

management, destination economic-environmental characteristics, and resilience. Data were analyzed using SPSS and SmartPLS. PLS-SEM was employed to evaluate the measurement and structural models, including reliability, convergent and discriminant validity, path coefficients, explained variance, and effect sizes. The moderating effect was examined using a two-stage approach, while IPMA was applied to prioritize the determinants of resilience. Bootstrapping with 5,000 subsamples was used to assess statistical significance. The measurement model demonstrated acceptable reliability and validity, with HTMT values confirming discriminant validity.

Results and Discussion

The results showed that all four explanatory factors had positive and statistically significant effects on the resilience of tourism businesses. Social capital had the strongest effect ($\beta = 0.314$), followed by human and entrepreneurial capital ($\beta = 0.264$), governance and crisis management ($\beta = 0.216$), and innovation and technological capability ($\beta = 0.201$), with all relationships significant at $p < 0.001$. These four factors jointly explained 49.9% of the variance in tourism-business resilience ($R^2 = 0.499$; adjusted $R^2 = 0.491$). Effect-size analysis indicated that social capital ($f^2 = 0.158$) and human and entrepreneurial capital ($f^2 = 0.105$) had moderate effects, while governance and crisis management ($f^2 = 0.073$) and innovation and technological capability ($f^2 = 0.064$) had smaller effects. The moderation analysis revealed that destination economic-environmental characteristics significantly moderated only the relationship between governance and crisis management and resilience ($\beta = 0.221$, $t = 4.38$, $p < 0.001$). The inclusion of interaction effects increased the explained variance from 49.9% to 55.3%, indicating that governance and crisis management become more important under challenging economic and environmental conditions. IPMA showed that social capital had the highest importance (0.319), followed by human and entrepreneurial capital (0.275), governance and crisis management (0.219), and innovation and technological capability (0.207). Performance values were relatively close, ranging from 48.24 to 48.87, highlighting

substantial scope for improvement across all factors.

Conclusion

The findings demonstrate that the resilience of tourism businesses in mountainous territories is shaped by the combined influence of social, human, entrepreneurial, technological, and institutional factors. Among the examined factors, social capital and human and entrepreneurial capital were the most influential determinants of resilience. The findings also indicate that destination economic-environmental characteristics can strengthen the importance of governance and crisis management for tourism-business resilience under challenging conditions.

Accordingly, strengthening cooperation networks and professional associations among

tourism businesses, developing entrepreneurial and managerial capabilities through training and empowerment programs, supporting the adoption of digital technologies and service diversification, and improving governance mechanisms and preventive crisis planning can contribute to strengthening the resilience of tourism businesses in mountainous destinations. Policy interventions should also consider the specific economic and environmental conditions of each destination, particularly in areas characterized by strong dependence on natural resources and seasonal fluctuations in tourism demand. Given the study's limitation to a single province and its use of cross-sectional data, future research should examine broader geographical areas and employ longitudinal research designs to improve the generalizability of the findings.

Ethical Considerations

Funding

According to the corresponding author, this article received no financial support.

Author Contributions

All authors contributed equally to all stages of the research, including conceptualization, data collection and analysis, manuscript preparation and editing, and approval of the final version. All authors take full responsibility for the content of the article.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

During the research and preparation of this article, artificial intelligence tools were used solely as research assistants and for language editing, improving the quality of writing, and

correcting English grammar. The scientific content, data analysis, interpretation of the findings, and final responsibility for the material presented remain entirely with the authors.

Conflict of Interest

The authors declare that they have no conflicts of interest related to the authorship or publication of this article.

Data Availability Statement

The data are available from the authors upon reasonable request.

Acknowledgments

The authors sincerely appreciate and thank all individuals who cooperated with them in the collection of field data.

تحلیل عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در قلمروهای کوهستانی با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: استان چهارمحال و بختیاری)

سید محمد حسینی^۱، حمید نظری^۲، شقایق سادات میرحسینی^۳، حسین عابدی^۴

۱. گروه کسب و کار جدید، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: Hosseiniism@ut.ac.ir

۲. گروه کسب و کار جدید، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: Nazari.hamid@ut.ac.ir

۳. گروه کسب و کار جدید، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: Mirhosseini.sh.s@ut.ac.ir

۴. گروه کسب و کار جدید، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: Abedi.hossein2000@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۸ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۰۷ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۲۰ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۹ از دستگاه خود برای اسکن خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: تاب‌آوری کسب‌وکار، گردشگری، سرمایه اجتماعی، قابلیت کارآفرینانه، توسعه پایدار.	چکیده تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی، با توجه به آسیب‌پذیری اکولوژیکی، وابستگی به منابع طبیعی، نوسانات فصلی تقاضا و محدودیت‌های زیرساختی، از الزامات توسعه پایدار به شمار می‌رود. این پژوهش با هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری و بررسی نقش تعدیل‌کننده ویژگی‌های اقتصادی و محیطی مقصد در استان چهارمحال و بختیاری انجام شد. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - همبستگی است و برای تحلیل روابط میان متغیرها از مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی (PLS-SEM) استفاده شد. داده‌ها از ۲۵۰ مدیر و اپراتور کسب‌وکارهای گردشگری، با استفاده از پرسشنامه پنج‌گزینه‌ای لیکرت گردآوری و با نرم‌افزارهای SPSS و SmartPLS تحلیل شدند. روایی پرسشنامه با روایی محتوایی، همگرا و واگرا و پایایی آن با آلفای کرونباخ و پایایی مرکب تأیید شد. نتایج نشان داد که سرمایه اجتماعی ($\beta=0/314$)، سرمایه انسانی و کارآفرینی ($\beta=0/264$)، حاکمیت و مدیریت بحران ($\beta=0/216$) و نوآوری و قابلیت فناوری ($\beta=0/201$) تأثیرات مثبت معناداری بر تاب‌آوری دارند و در مجموع ۹/۴۹ درصد از واریانس تاب‌آوری را تبیین کردند. در میان این عوامل، سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی و کارآفرینی، قوی‌ترین تأثیر را بر تاب‌آوری نشان دادند. علاوه بر این، ویژگی‌های اقتصادی - محیطی - مقصد به طور قابل توجهی رابطه بین حاکمیت/مدیریت بحران و تاب‌آوری را تعدیل کرد ($\beta=0/221$)، که نشان می‌دهد هماهنگی نهادی و برنامه‌ریزی پیشگیرانه برای تقویت تاب‌آوری در شرایط اقتصادی - محیطی - چالش‌برانگیزتر اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند. بر این اساس، تقویت شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌های حرفه‌ای، توسعه قابلیت‌های کارآفرینی و تدوین سیاست‌های نهادی حساس به زمینه می‌تواند مسیرهای مؤثری برای افزایش تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مقاصد کوهستانی فراهم کند.

استناد: حسینی، سید محمد؛ نظری، حمید؛ میرحسینی، شقایق سادات و عابدی، حسین. (۱۴۰۵). تحلیل عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در قلمروهای کوهستانی با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: استان چهارمحال و بختیاری). پژوهش‌های محیطی در قلمروهای کوهستانی، ۲ (۲)، ۶۷-۸۲. <https://doi.org/10.22034/ermr.2026.146604.1044>

مقدمه

صنعت گردشگری یکی از پویاترین و اثرگذارترین بخش‌های اقتصاد جهانی به شمار می‌رود و سهم مهمی در تولید ناخالص داخلی، اشتغال‌زایی و توسعه منطقه‌ای دارد (ارول همکاران^۱، ۲۰۲۶). افزون بر کارکردهای اقتصادی، گردشگری می‌تواند با ایجاد فرصت‌های متنوع معیشتی، حمایت از مناطق کمترتوسعه‌یافته و کاهش مهاجرت از نواحی روستایی، به بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی کمک کند (احمدی دهکا و همکاران^۲، ۲۰۲۴). در ایران نیز پژوهش‌ها نشان داده‌اند که توسعه کارآفرینی و کسب‌وکارهای گردشگری، به‌ویژه در مناطق روستایی، می‌تواند با تقویت تاب‌آوری اقتصادی جوامع محلی، آثار بحران‌هایی مانند همه‌گیری کووید-۱۹ را کاهش داده و زمینه دستیابی به توسعه پایدار را فراهم کند (سارینن. جی^۳، ۲۰۲۱؛ احمدی دهکا و همکاران، ۲۰۲۴).

مناطق کوهستانی به دلیل برخورداری از چشم‌اندازهای طبیعی، تنوع زیستی، میراث فرهنگی و ظرفیت‌های گسترده در زمینه طبیعت‌گردی، بوم‌گردی و گردشگری ماجراجویانه، از مقاصد مهم گردشگری محسوب می‌شوند (کانپولات و همکاران^۴، ۲۰۲۶). بااین‌حال، شکنندگی اکولوژیک، محدودیت زیرساخت‌ها، دشواری دسترسی و وابستگی فعالیت‌های گردشگری به شرایط محیطی، آسیب‌پذیری این مناطق را در برابر مخاطرات طبیعی و انسانی افزایش می‌دهد (پرهیز و همکاران، ۱۴۰۴؛ جمینی و همکاران، ۱۴۰۲). تغییرات اقلیمی و افزایش رخداد‌های حدی مانند سیلاب و رانش زمین، در کنار نوسانات اقتصادی و بحران‌هایی نظیر همه‌گیری کووید-۱۹، می‌تواند تداوم فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری را مختل کند (سیگالا^۵، ۲۰۲۰؛ ارول و همکاران، ۲۰۲۶). ازاین‌رو، توسعه گردشگری در مناطق کوهستانی مستلزم آن است که در کنار بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی، توان کسب‌وکارها برای سازگاری با اختلالات و تداوم فعالیت در شرایط بحرانی نیز تقویت شود (راسل و مولدن^۶، ۲۰۲۰).

در این چارچوب، تاب‌آوری به ظرفیت یک سیستم برای تحمل اختلال، سازگاری با تغییرات و حفظ کارکردهای اساسی خود در شرایط بحرانی اشاره دارد (اسپینر و همکاران^۷، ۲۰۱۷). این مفهوم که ریشه در نظریه سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک دارد، در سال‌های اخیر به یکی از موضوعات مهم ادبیات مدیریت گردشگری تبدیل شده است (ارول و همکاران، ۲۰۲۶). کسب‌وکارهای تاب‌آور صرفاً به مقابله با بحران‌ها محدود نمی‌شوند، بلکه می‌توانند از تجربه بحران برای یادگیری، نوآوری و ارتقای ظرفیت سازگاری خود بهره بگیرند (چن و سی^۸، ۲۰۲۶). پژوهش‌های انجام‌شده در ایران نیز نشان می‌دهند که تاب‌آوری کسب‌وکارهای بوم‌گردی از مجموعه‌ای از عوامل فردی، سرمایه‌ای، ارتباطی، یادگیری، راهبردی، محیطی و فرهنگی تأثیر می‌پذیرد (ایبانسکو و همکاران^۹، ۲۰۱۸). بنابراین، تاب‌آوری را می‌توان یکی از الزامات توسعه پایدار گردشگری دانست؛ زیرا تقویت آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌تواند میان حفاظت از منابع، پایداری معیشت جوامع محلی و تداوم فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری پیوند برقرار کند (اسپینر و همکاران، ۲۰۱۷؛ ارول و همکاران، ۲۰۲۶؛ رسولی منش و همکاران، ۲۰۲۰).

استان چهارمحال و بختیاری، به‌عنوان یکی از مناطق کوهستانی ایران، به دلیل برخورداری هم‌زمان از ظرفیت‌های گردشگری و ویژگی‌های جغرافیایی و محیطی خاص، بستر مناسبی برای بررسی تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری فراهم می‌کند. این استان با وسعت ۱۶۴۱۱ کیلومترمربع در بخش مرکزی رشته‌کوه زاگرس قرار دارد و بر اساس سالنامه آماری استان، شامل ۱۲ شهرستان، ۴۳ شهر، ۲۹ بخش، ۵۶ دهستان و ۸۰۲ آبادی دارای سکنه است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان چهارمحال و بختیاری، ۱۴۰۳). تنوع جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی، از جمله چشمه‌ها، رودخانه‌ها، جنگل‌های زاگرسی و تالاب‌ها، در کنار ظرفیت‌های ژئوتوریسم و گردشگری ماجراجویانه، جایگاه استان را در میان مقاصد طبیعت‌محور کشور تقویت کرده است (شیروانی و همکاران^{۱۰}، ۲۰۲۶). توسعه زیرساخت‌های اقامتی نیز بیانگر اهمیت فزاینده فعالیت‌های گردشگری در استان است؛ به‌طوری‌که ۷۳ تأسیسات اقامتی و ۵۰ اقامتگاه بوم‌گردی با ظرفیت ۴۴۹ اتاق و ۷۴۴ تخت در استان فعال هستند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان چهارمحال و بختیاری، ۱۴۰۳). بااین‌حال، وابستگی بخش مهمی از این فعالیت‌ها به منابع طبیعی و شرایط محیطی، ضرورت توجه به توان سازگاری و تداوم فعالیت کسب‌وکارهای گردشگری را برجسته می‌کند.

گسترش فعالیت‌های گردشگری در سال‌های اخیر فرصت‌هایی همچون افزایش درآمد، توسعه کسب‌وکارهای کوچک، رشد اقامتگاه‌های بوم‌گردی و مشارکت بیشتر جوامع محلی ایجاد کرده است (احمدی دهکا و همکاران، ۲۰۲۴). در مقابل، نوسانات فصلی و محدودیت‌های حمل‌ونقل و زیرساختی و مواجهه با مخاطرات محیطی، استمرار و پایداری کسب‌وکارهای گردشگری استان را با چالش مواجه می‌سازد (فاضلی^{۱۱}، ۲۰۲۵؛ صادقی

1. Erol
2. Ahmadi Dehka
3. Saarinen, J
4. Canpolat
5. Sigala
6. Rasul & Molden
7. Espiner
8. Chen & Si
9. Ibănescu
10. Shirvani
11. Fazeli

و حاصلی، ۱۴۰۴). تغییرات اقلیمی، کاهش منابع آب، خشکسالی، وقوع سیلاب‌های ناگهانی و فرسایش خاک نیز از مهم‌ترین فشارهایی هستند که می‌توانند ظرفیت سازگاری نظام گردشگری استان را تحت تأثیر قرار دهند (صادقی و حاصلی، ۱۴۰۴). در چنین شرایطی، تقویت تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری، به‌ویژه واحدهای کوچک و محلی، برای حفظ فعالیت اقتصادی و پشتیبانی از توسعه پایدار گردشگری اهمیت اساسی دارد (چن و سی، ۲۰۲۶).

با وجود افزایش مطالعات مرتبط با تاب‌آوری در گردشگری، همچنان شکاف قابل توجهی در شناخت تاب‌آوری کسب‌وکارها در بستر مقاصد کوهستانی وجود دارد. بخش عمده مطالعات بین‌المللی بر تاب‌آوری مقصد، مدیریت بحران و پیامدهای همه‌گیری کووید-۱۹ تمرکز داشته‌اند، درحالی‌که پژوهش‌های کمتری به عوامل مؤثر بر توانایی کسب‌وکارهای گردشگری برای مواجهه با شوک‌های محیطی پرداخته‌اند (ارول و همکاران، ۲۰۲۶؛ بانک جهانی^۱، ۲۰۲۱). همچنین، نقش هم‌زمان شبکه‌های اجتماعی، قابلیت‌های کارآفرینانه، حمایت‌های نهادی و شرایط خاص مقصد در تاب‌آوری کسب‌وکارهای کوچک گردشگری، به‌ویژه در محیط‌های کوهستانی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است (اسپینر و همکاران، ۲۰۱۷؛ احمدی دهکا و همکاران، ۲۰۲۴). افزون بر این، بخش قابل توجهی از مطالعات در مقاصد شهری یا مناطق برخورداری از زیرساخت‌های توسعه‌یافته انجام شده و ویژگی‌ها و محدودیت‌های ساختاری و محیطی قلمروهای کوهستانی کمتر بررسی شده‌اند (کانپولات و همکاران، ۲۰۲۶). بنابراین، اگرچه مطالعات متعددی به تاب‌آوری، توسعه پایدار و مدیریت مقاصد پرداخته‌اند (ریچی و جیانگ^۲، ۲۰۱۹)، شناخت جامع عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی، به‌ویژه با توجه به شرایط محیطی و ساختاری ایران، همچنان محدود است.

این خلأ را می‌توان تا حد زیادی ناشی از دو مسئله دانست: نخست، تمرکز غالب مطالعات بر سطح مقصد یا نظام گردشگری و توجه محدود به تعامل میان قابلیت‌های درونی کسب‌وکار و ویژگی‌های خاص محیط‌های کوهستانی؛ و دوم، بررسی ویژگی‌های اقتصادی-محیطی مقصد به‌عنوان عوامل مستقل، بدون توجه کافی به نقش زمینه‌ای و تعدیل‌گر آن‌ها در تقویت یا تضعیف اثر سایر عوامل بر تاب‌آوری. پژوهش حاضر با انتقال سطح تحلیل از مقصد به کسب‌وکار و بررسی هم‌زمان عوامل اجتماعی، سرمایه انسانی و کارآفرینی، فناوری و نهادی، درصدد پاسخ به این خلأ است. همچنین، با درنظرگرفتن ویژگی‌های اقتصادی محیطی مقصد به‌عنوان متغیر تعدیل‌گر، بررسی می‌کند که شرایط زمینه‌ای مقصد چگونه می‌تواند شدت اثر عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری کوهستانی را تغییر دهد.

بر این اساس، پژوهش حاضر با تمرکز بر استان چهارمحال و بختیاری، عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی را با تأکید بر توسعه پایدار بررسی می‌کند. هدف پژوهش، علاوه بر شناسایی عوامل مؤثر، تعیین میزان اهمیت و اثر نسبی آن‌ها بر تاب‌آوری و بررسی نقش شرایط اقتصادی-محیطی مقصد در این روابط است. یافته‌های مطالعه می‌تواند مبنایی برای تقویت ظرفیت سازگاری کسب‌وکارهای گردشگری و تدوین سیاست‌های متناسب با ویژگی‌های مقاصد کوهستانی فراهم کند. بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: چه عواملی بیشترین نقش را در تقویت تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی دارند و این عوامل چگونه می‌توانند به تحقق توسعه پایدار گردشگری کمک کنند؟

مرور ادبیات و سوابق پژوهش

مفهوم تاب‌آوری در ادبیات گردشگری دیگر صرفاً به معنای بازگشت به وضعیت پیش از بحران نیست، بلکه به‌عنوان ظرفیتی پویا برای سازگاری، یادگیری و تحول در شرایط عدم قطعیت مورد توجه قرار گرفته است (پریاگ^۳، ۲۰۲۳). بر این اساس، تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری به توانایی بنگاه‌ها برای تداوم فعالیت، سازگاری با تغییرات محیطی و بازتنظیم منابع در مواجهه با اختلالات اشاره دارد (چیر و لو^۴، ۲۰۲۱؛ اگرز^۵، ۲۰۲۰). این ظرفیت برای کسب‌وکارهای کوچک اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا محدودیت منابع، وابستگی به تقاضای گردشگری و حساسیت در برابر تغییرات محیطی، آسیب‌پذیری آن‌ها را افزایش می‌دهد (رستگار و همکاران^۶، ۲۰۲۳).

چارچوب نظری این پژوهش بر ترکیب نظریه قابلیت‌های پویا و رویکرد سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک استوار است. از منظر قابلیت‌های پویا، سازگاری بنگاه با محیط متغیر از طریق یادگیری، شناسایی فرصت‌ها و بازیگراندی منابع امکان‌پذیر می‌شود (تیس^۷، ۲۰۱۸). در رویکرد سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک، تاب‌آوری حاصل قابلیت‌های درونی بنگاه به‌تنهایی نیست، بلکه از تعامل میان کنشگران اقتصادی، شبکه‌های اجتماعی،

1. World Bank
2. Ritchie & Jiang
3. Prayag
4. Cheer & Lew
5. Eggers
6. Rastegar
7. Teece

ساختارهای نهادی و شرایط محیطی مقصد شکل می‌گیرد (واکر و همکاران^۱، ۲۰۰۴؛ چیر و لو، ۲۰۲۱). از این منظر، حکمرانی مقصد به‌عنوان بخشی از ساختار نهادی می‌تواند با تسهیل هماهنگی میان بازیگران و سازمان‌دهی واکنش جمعی، ظرفیت تاب‌آوری را تقویت کند (برامل و لین، ۲۰۲۱). پیوند میان تاب‌آوری و توسعه پایدار نیز از همین منظر قابل تبیین است. توسعه پایدار مستلزم برقراری تعادل میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی است و تاب‌آوری، ظرفیت حفظ و بازسازی این تعادل را در مواجهه با بحران‌ها و تغییرات فراهم می‌کند (هال^۳، ۲۰۱۹؛ رسولی‌منش و همکاران، ۲۰۲۰). این ارتباط در مناطق کوهستانی اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا شکنندگی اکولوژیکی، وابستگی به منابع طبیعی، فصلی بودن تقاضا، محدودیت دسترسی و حساسیت نسبت به تغییرات اقلیمی، استمرار فعالیت‌های گردشگری را با محدودیت‌های بیشتری مواجه می‌کند (اسکات و همکاران^۴، ۲۰۱۹؛ شیروانی و همکاران، ۲۰۲۶). بنابراین، پایداری گردشگری در این مناطق به تقویت هم‌زمان قابلیت‌های سازمانی، منابع اجتماعی، سازوکارهای حکمرانی و ظرفیت سازگاری با شرایط زمینه‌ای مقصد وابسته است.

بر این اساس، تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری را نمی‌توان پیامد یک عامل منفرد دانست؛ بلکه این مفهوم از تعامل منابع سازمانی، ظرفیت‌های سازگارکننده، روابط اجتماعی، ساختارهای نهادی و ویژگی‌های مقصد شکل می‌گیرد (پریاگ، ۲۰۲۳؛ رستگار و همکاران، ۲۰۲۳). مطابق نظریه قابلیت‌های پویا، برخورداری از منابع به‌تنهایی کافی نیست و آنچه اهمیت دارد، توانایی کسب‌وکار در ترکیب، یادگیری و بازپیکربندی مؤثر منابع برای پاسخ به محیط متغیر است (تیس، ۲۰۱۸).

در این میان، سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد اعتماد، تسهیل همکاری و جریان اطلاعات، دسترسی کسب‌وکارها به حمایت و منابع مورد نیاز در دوره‌های بحرانی را بهبود می‌دهد (برامل و لین، ۲۰۲۱). باین‌حال، اثر آن به کیفیت شبکه‌های اجتماعی و توانایی آن‌ها در ایجاد همکاری و یادگیری جمعی وابسته است؛ زیرا شبکه‌های بسته ممکن است تبادل ایده‌های جدید و سازگاری با شرایط متغیر را محدود کنند (چیر و لو، ۲۰۲۱). سرمایه انسانی و قابلیت‌های کارآفرینانه نیز با فراهم‌کردن دانش، تجربه، مهارت‌های مدیریتی، فرصت‌شناسی و توان تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت، ظرفیت سازگاری بنگاه‌ها را افزایش می‌دهند (تیس، ۲۰۱۸؛ شین و ونکاتارامان^۵، ۲۰۰۰؛ پریاگ، ۲۰۲۰). اگرچه سرمایه انسانی بر دانش و مهارت و کارآفرینی بیشتر بر شناسایی فرصت و نوآوری تأکید دارد، در سطح کسب‌وکارهای کوچک گردشگری این دو ظرفیت همپوشانی قابل توجهی دارند؛ ازاین‌رو، پژوهش حاضر آن‌ها را در قالب یک سازه ترکیبی در نظر می‌گیرد (رستگار و همکاران، ۲۰۲۳).

نوآوری و قابلیت فناورانه نیز از سازوکارهای مهم سازگاری کسب‌وکارهای گردشگری محسوب می‌شوند. استفاده از فناوری‌های دیجیتال، تنوع‌بخشی خدمات و بازطراحی مدل‌های کسب‌وکار می‌تواند به حفظ ارتباط با بازار و واکنش سریع‌تر به تغییرات کمک کند (گوسلینگ و همکاران^۶، ۲۰۲۱؛ پریاگ، ۲۰۲۳). البته تحقق این ظرفیت به عواملی همچون دسترسی به زیرساخت‌های ارتباطی، مهارت‌های دیجیتال و توان یادگیری کسب‌وکار وابسته است (سالمینک و همکاران^۷، ۲۰۱۷؛ بانک جهانی، ۲۰۲۱).

در سطح نهادی، حکمرانی و مدیریت بحران از طریق بهبود هماهنگی میان بازیگران مقصد، تسهیل دسترسی کسب‌وکارها به حمایت‌ها و ایجاد ظرفیت واکنش جمعی، در شکل‌گیری تاب‌آوری نقش دارند (برامل و لین، ۲۰۲۱). در این پژوهش، مدیریت بحران به‌عنوان یکی از کارکردهای حکمرانی تاب‌آور در نظر گرفته شده است؛ زیرا برنامه‌ریزی پیشگیرانه، هماهنگی نهادی و ایجاد سازوکارهای واکنش مؤثر می‌تواند توان سازگاری کسب‌وکارها را در برابر اختلالات افزایش دهد (چیر و لو، ۲۰۲۱؛ فلیمونو و دو کوتو^۸، ۲۰۲۰).

علاوه بر عوامل درون سازمانی و نهادی، شرایط اقتصادی و محیطی مقصد نیز زمینه فعالیت و میزان آسیب‌پذیری کسب‌وکارهای گردشگری را تعیین می‌کنند. وابستگی به منابع طبیعی، محدودیت زیرساخت‌ها، تغییرات اقلیمی و فصلی بودن گردشگری، به‌ویژه در مناطق کوهستانی، می‌توانند دامنه ظرفیت سازگاری بنگاه‌ها را محدود یا تقویت کنند (اسکات و همکاران، ۲۰۱۹؛ هاک و همکاران^۹، ۲۰۱۹؛ شیروانی و همکاران، ۲۰۲۶). بر همین مبنا، پژوهش حاضر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری را در تعامل پنج دسته عامل شامل سرمایه اجتماعی؛ سرمایه انسانی و قابلیت‌های کارآفرینانه؛ نوآوری و قابلیت فناورانه؛ حکمرانی و مدیریت بحران؛ و ویژگی‌های اقتصادی-محیطی مقصد بررسی می‌کند.

در ایران، بخش عمده مطالعات گردشگری بر ظرفیت‌های گردشگری، توسعه روستایی، پایداری مقاصد و آسیب‌پذیری سکونتگاه‌های کوهستانی متمرکز بوده است. صفری علی‌اکبری (۱۴۰۳) پایداری توسعه گردشگری روستایی را بررسی کرده، خادم حسینی و همکاران (۱۴۰۴) بر توسعه پایدار روستایی تمرکز داشته‌اند و صادقی و حاصلی (۱۴۰۴) آسیب‌پذیری مقاصد گردشگری روستایی در برابر سیلاب را مطالعه کرده‌اند. با وجود ارزش این

1. Walker
2. Bramwell & Lane
3. Hall
4. Scott
5. Shane & Venkataraman
6. Gössling
7. Salemink
8. Filimonau & De Coteau
9. Hock

مطالعات، هنوز چارچوبی که عوامل اقتصادی، اجتماعی، نهادی و محیطی مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی را به‌صورت یکپارچه بررسی کند، به‌طور کافی توسعه نیافته است (فاضلی، ۲۰۲۵؛ احمدی دهکا و همکاران، ۲۰۲۴).

مرور مطالعات پیشین چند شکاف اساسی را آشکار می‌کند. نخست، بخش قابل‌توجهی از پژوهش‌ها تاب‌آوری را در سطح مقصد، جامعه محلی یا نظام گردشگری تحلیل کرده‌اند و نقش کسب‌وکارهای کوچک به‌عنوان بازیگران اصلی اقتصادی و چگونگی شکل‌گیری ظرفیت سازگاری آن‌ها کمتر مورد توجه بوده است (اگرز، ۲۰۲۰؛ پریاگ، ۲۰۲۳؛ رستگار و همکاران، ۲۰۲۳). این خلأ در مناطق روستایی و کوهستانی اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا بنگاه‌های این مناطق معمولاً با محدودیت منابع، وابستگی شدید به شرایط محیطی و نوسان تقاضا مواجه‌اند. دوم، اگرچه سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی، نوآوری، حکمرانی و ویژگی‌های محیطی در مطالعات مختلف به‌عنوان عوامل مرتبط با تاب‌آوری شناسایی شده‌اند، تعامل میان آن‌ها و چگونگی تبدیل منابع به قابلیت واقعی سازگاری همچنان نیازمند بررسی است. مطابق نظریه قابلیت‌های پویا، دانش، مهارت و شبکه‌های اجتماعی زمانی به تاب‌آوری منجر می‌شوند که از طریق یادگیری، نوآوری و بازپیکربندی منابع در فرآیندهای واقعی کسب‌وکار به کار گرفته شوند (تیس، ۲۰۱۸).

سوم، مطالعات گردشگری در مناطق کوهستانی عمدتاً بر ظرفیت‌های محیطی، پایداری مقصد و آسیب‌پذیری فضایی تمرکز داشته‌اند و ابعاد اقتصادی و سازمانی تاب‌آوری کسب‌وکارها کمتر بررسی شده است. درحالی‌که شکنندگی اکولوژیکی، وابستگی به منابع طبیعی، دشواری دسترسی و فصلی بودن فعالیت‌ها، شرایط متفاوتی برای عملکرد و سازگاری کسب‌وکارهای محلی ایجاد می‌کنند (اسکات و همکاران، ۲۰۱۹). برای نمونه، مطالعه نعمت‌الهی و همکاران (۲۰۲۲)، در استان چهارمحال و بختیاری بر نقش ویژگی‌های اکولوژیک و فضایی در توسعه گردشگری تأکید کرده‌اند، اما ارتباط این عوامل با تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری را بررسی نکرده‌اند.

در مجموع، پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که شناخت تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی هنوز به یک رویکرد یکپارچه نیاز دارد؛ رویکردی که ضمن انتقال سطح تحلیل به کسب‌وکار، تعامل میان منابع اجتماعی، سرمایه انسانی و قابلیت‌های کارآفرینانه، نوآوری و فناوری، حکمرانی و مدیریت بحران را در بستر ویژگی‌های اقتصادی-محیطی مقصد مورد توجه قرار دهد. ازاین‌رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر این ابعاد و با درنظرگرفتن شرایط زمینه‌ای مقصد، درصدد پرکردن شکاف موجود در ادبیات و ارائه چارچوبی منسجم برای تبیین تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی است. خلاصه مهم‌ترین مطالعات مرتبط نیز در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. خلاصه مطالعات کلیدی پیشین

پژوهشگر(ان) و سال	هدف اصلی پژوهش	روش‌شناسی	مهم‌ترین یافته‌ها
جمینی و همکاران (۱۴۰۲)	اولویت‌بندی شاخص‌های کارآفرینی گردشگری در قلمرو عشایری	پیمایشی	نقش کلیدی عوامل نهادی و اقتصادی در توسعه کارآفرینی گردشگری
صادقی و حاصلی (۱۴۰۴)	ارزیابی آسیب‌پذیری مقاصد گردشگری روستایی در برابر سیل	پیمایشی/فضایی	بالا بودن آسیب‌پذیری مقاصد کوهستانی و لزوم مدیریت مخاطره
اسپینر و همکاران ^۱ (۲۰۱۷)	تبیین رابطه تاب‌آوری و پایداری در گردشگری	مفهومی/نظری	ارائه مدل مفهومی پیوند تاب‌آوری-پایداری؛ تأکید بر مکمل بودن این دو مفهوم
تیس ^۲ (۲۰۱۸)	تبیین نقش قابلیت‌های پویا در مدل‌های کسب‌وکار	نظری	قابلیت‌های پویا (حس‌گری، بهره‌گیری، بازپیکربندی) پایه سازگاری بنگاه با محیط متغیرند
اگرز ^۳ (۲۰۲۰)	بررسی چالش‌ها و فرصت‌های SMEها در بحران	مروری/مفهومی	انعطاف و بازآرایی منابع، عامل کلیدی بقای بنگاه‌های کوچک در بحران
نعمت‌الهی و همکاران ^۴ (۲۰۲۲)	اولویت‌بندی فضایی بوم‌گردی با مدل تاب‌آوری چشم‌انداز	مدل‌سازی مکانی	اهمیت ویژگی‌های اکولوژیک و فضایی در توسعه گردشگری استان چهارمحال و بختیاری
پریاگ ^۵ (۲۰۲۳)	بازخوانی مفهوم تاب‌آوری گردشگری در «وضعیت عادی جدید»	مروری انتقادی	ضرورت گذار از نگاه ایستا به رویکرد پویا و چندسطحی به تاب‌آوری
رستگار و همکاران ^۶ (۲۰۲۳)	مرور نظام‌مند تاب‌آوری SMEهای گردشگری	مرور نظام‌مند	شناسایی خلأ پژوهش در سطح بنگاه و اهمیت منابع اجتماعی و انسانی

1. Espiner

2. Teece

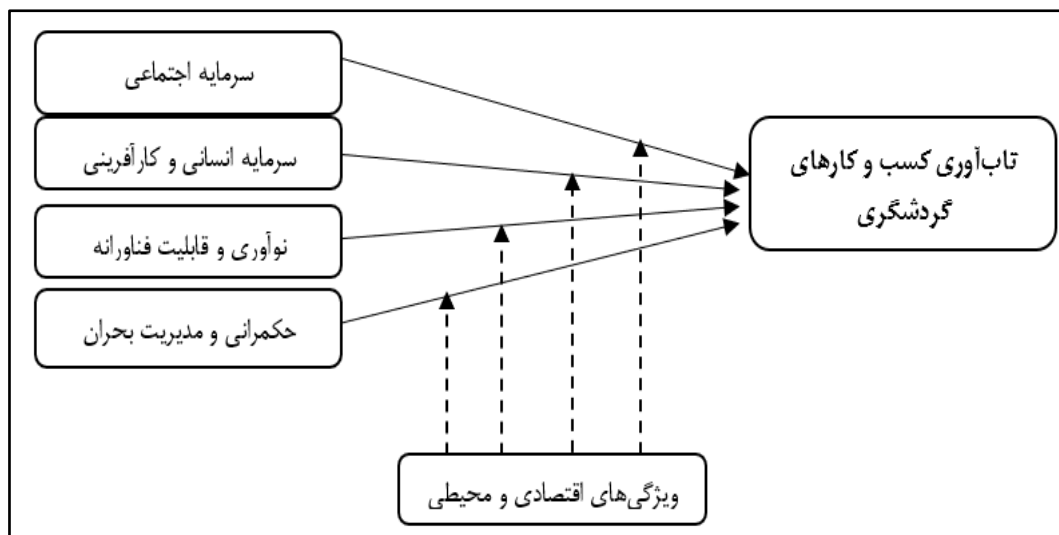
3. Eggers

4. Nematollahi

5. Prayag

6. Rastegar

پژوهشگر(ان) و سال	هدف اصلی پژوهش	روش‌شناسی	مهم‌ترین یافته‌ها
چن و سی ^۱ (۲۰۲۶)	سازوکار شکل‌گیری تاب‌آوری سازمانی بنگاه‌های خرد گردشگری	کیفی	نقش دوگانه قابلیت پویا و بازآرایی منابع در تاب‌آوری در شرایط بحران
ارول و همکاران ^۲ (۲۰۲۶)	ساخت شاخص‌های تاب‌آوری گردشگری برای توسعه پایدار	نظری-تجربی	ارائه چارچوب شاخص‌محور برای سنجش تاب‌آوری در سطح مقصد

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴

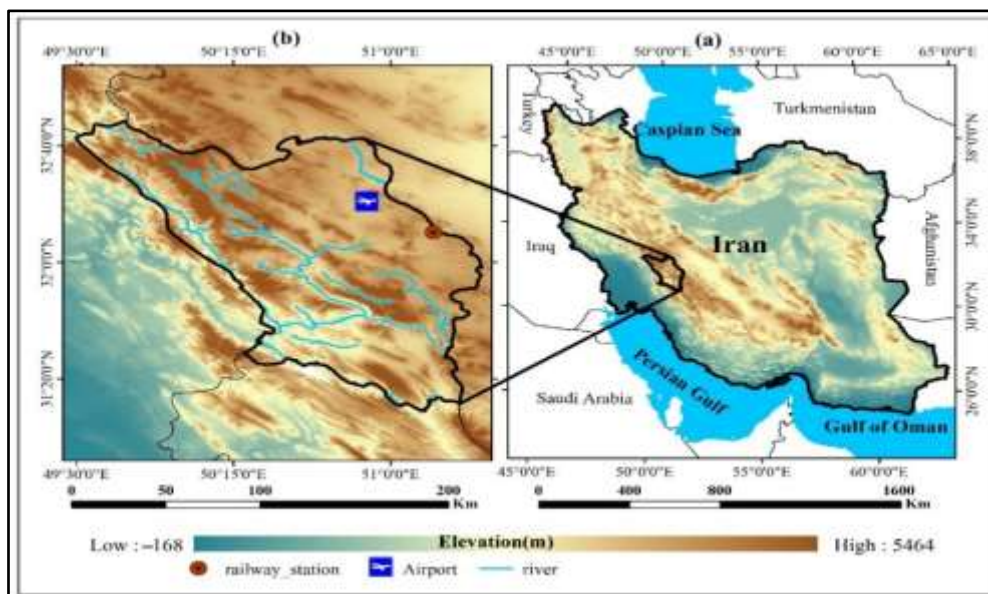
روش‌شناسی پژوهش

محدوده مورد مطالعه

قلمرو جغرافیایی این پژوهش، استان چهارمحال و بختیاری در جنوب غرب ایران است که در بخش مرکزی رشته‌کوه زاگرس قرار گرفته و از مهم‌ترین مناطق کوهستانی کشور محسوب می‌شود. این استان با مساحتی حدود ۱۶۴۱۱ کیلومترمربع، از ساختاری عمدتاً کوهستانی، منابع آبی قابل توجه، پوشش‌های جنگلی و چشم‌اندازهای طبیعی متنوع برخوردار است. بیش از ۷۵ درصد مساحت استان را ارتفاعات و عوارض کوهستانی دربرگرفته و وجود رشته‌کوه زردکوه بختیاری، رودخانه‌های کارون و زاینده‌رود، دره‌های کوهستانی، چشمه‌ها و آبشارهای متعدد، ظرفیت مناسبی برای توسعه گردشگری طبیعت‌محور و فعالیت‌های ماجراجویانه فراهم کرده است. همچنین، شرایط اقلیمی متأثر از ارتفاع زیاد و سامانه‌های بارشی غربی، موجب تنوع اقلیمی، بارش مناسب و شکل‌گیری پوشش برفی فصلی شده و زمینه را برای فعالیت‌هایی مانند کوه‌پیمایی، طبیعت‌گردی، صخره‌نوردی، ورزش‌های زمستانی و گردشگری روستایی فراهم می‌کند (شیروانی و همکاران، ۲۰۲۶؛ صادقی و حاصلی، ۱۴۰۴). با وجود این ظرفیت‌های طبیعی، وابستگی فعالیت‌های گردشگری به منابع محیطی، فصلی بودن تقاضا، محدودیت‌های دسترسی و آسیب‌پذیری اکولوژیک، کسب‌وکارهای گردشگری استان را با چالش‌های مختلفی روبه‌رو کرده است؛ بنابراین، چهارمحال و بختیاری به‌عنوان نمونه‌ای مناسب برای بررسی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی انتخاب شده است (شکل ۲).

1. Chen & Si

2. Erol et al

شکل ۲. محدوده مورد مطالعه

منبع: Shirvani et al, 2026

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - همبستگی است و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی (PLS-SEM) انجام شده است. انتخاب این روش بر اساس سه ملاحظه روش‌شناختی انجام گرفت: نخست، مدل پژوهش شامل چندین سازه نهفته و یک رابطه تعدیل‌گری است که امکان برآورد هم‌زمان آن‌ها با PLS-SEM فراهم می‌شود؛ دوم، تمرکز پژوهش بر تبیین و پیش‌بینی واریانس متغیر وابسته است که با ماهیت واریانس‌محور این رویکرد تناسب دارد؛ و سوم، PLS-SEM حساسیت کمتری نسبت به فرض نرمال بودن چندمتغیره دارد و برای پژوهش‌هایی با حجم نمونه متوسط نیز قابل استفاده است (هیر و همکاران، ۲۰۱۹). جامعه آماری پژوهش شامل مدیران، مالکان و فعالان کسب‌وکارهای گردشگری استان چهارمحال و بختیاری، از جمله اقامتگاه‌های بوم‌گردی، تأسیسات اقامتی، دفاتر خدمات گردشگری و واحدهای پذیرایی است. با توجه به نبود فهرست رسمی و کامل از این کسب‌وکارها و پراکندگی جغرافیایی آن‌ها در سطح استان، از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی در دسترس^۲ برای دسترسی به پاسخ‌دهندگان استفاده شد؛ به این ترتیب که با مراجعه حضوری و نیز از طریق ارتباط با تشکلات و دفاتر خدمات گردشگری، پرسشنامه در اختیار فعالانی که تمایل و امکان همکاری داشتند قرار گرفت. داده‌های پژوهش از ۲۵۰ پاسخ‌دهنده و با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته شامل ۳۶ گویه در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت گردآوری شد. گویه‌های پرسشنامه بر پایه مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش و مطالعات پیشین مرتبط با هر سازه طراحی شدند. حجم نمونه بر اساس قاعده نسبت پاسخ‌دهنده به گویه، یعنی حداقل ۵ تا ۱۰ پاسخ به ازای هر گویه، تعیین شد؛ به‌طوری‌که با وجود ۳۶ گویه و ۲۵۰ پاسخ‌دهنده، این نسبت حدود ۷ به دست آمد و در محدوده مطلوب قرار گرفت. توزیع گویه‌ها در میان سازه‌ها نیز شامل سرمایه اجتماعی (۶ گویه)، سرمایه انسانی و کارآفرینی (۷ گویه)، نوآوری و قابلیت فناوری (۵ گویه)، حکمرانی و مدیریت بحران (۶ گویه)، ویژگی‌های اقتصادی - محیطی - مقصد (۵ گویه) و تاب‌آوری (۷ گویه) بود.

به‌منظور اطمینان از اعتبار ابزار سنجش، روایی و پایایی پرسشنامه به‌طور نظام‌مند ارزیابی شد. برای بررسی روایی محتوایی، پرسشنامه پیش از توزیع نهایی در اختیار جمعی از خبرگان و استادان دانشگاهی حوزه گردشگری و توسعه قرار گرفت و گویه‌ها بر اساس نظرات اصلاحی آنان از نظر وضوح، تناسب و مرتبط بودن با سازه‌ها بازنگری شدند. روایی سازه نیز از طریق روایی همگرا (میانگین واریانس استخراج‌شده) و روایی واگرا (معیار HTMT و فورنل-لارکر) در مدل اندازه‌گیری تأیید شد. پایایی پرسشنامه با دو شاخص آلفای کرونباخ و پایایی مرکب سنجیده شد؛ مقدار آلفای کرونباخ همه سازه‌ها بالاتر از ۰/۷ (در دامنه ۰/۸۵۳ تا ۰/۹۰۹) و پایایی مرکب آن‌ها نیز بالاتر از ۰/۷ (در دامنه ۰/۸۹۳ تا ۰/۹۲۸) به دست آمد که بیانگر همسانی درونی و پایایی مطلوب ابزار سنجش است (جزئیات در جدول ۲ ارائه شده است).

فرآیند تحلیل داده‌ها با استفاده از دو نرم‌افزار SPSS و SmartPLS و در پنج گام انجام شد. در گام نخست، آمار توصیفی، شناسایی داده‌های پرت، شامل بررسی تک‌متغیره با استفاده از نرمات استاندارد و چندمتغیره با فاصله‌ها/لانویس، و تحلیل عاملی اکتشافی برای بررسی ساختار

1. Hair

2. Available/Convenience sampling

شش عاملی در نرم‌افزار SPSS انجام گرفت. در مراحل بعد، در نرم‌افزار SmartPLS به ترتیب مدل اندازه‌گیری از نظر روایی همگرا و واگرا، مدل ساختاری از نظر هم‌خطی، ضرایب مسیر، ضریب تعیین و اندازه اثر، آزمون تعدیل‌گری با رویکرد دومرحله‌ای و در نهایت تحلیل اهمیت- عملکرد^۱ اجرا شد. استفاده هم‌زمان از تحلیل عاملی اکتشافی و PLS از این جهت صورت گرفت که تحلیل عاملی اکتشافی امکان بررسی و تأیید ساختار عاملی را فراهم می‌کند و PLS نیز همان ساختار را در چارچوب یک مدل ساختاری برآورد و اعتبارسنجی می‌کند.

یافته‌ها و بحث

کفایت نمونه و تحلیل عاملی اکتشافی

پیش از انجام تحلیل اصلی، کفایت داده‌ها برای تحلیل عاملی با استفاده از شاخص کیزر - میر- آلکین^۲ (KMO) و آزمون کرویت بارتلت بررسی شد. مقدار KMO بیش از حد قابل قبول ۰/۷ به دست آمد و آزمون بارتلت^۳ نیز در سطح $p < 0.001$ معنادار بود؛ بنابراین، مناسب بودن داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی تأیید شد. در مرحله استخراج عوامل، روش مؤلفه‌های اصلی همراه با چرخش واریماکس^۴ به کار گرفته شد. نتایج نشان داد که گویه‌ها مطابق با ساختار شش عاملی مورد انتظار بارگذاری شده‌اند و هیچ‌یک از گویه‌ها دارای بار متقاطع یا بار عاملی نامناسب نبودند؛ در نتیجه، حذف هیچ گویه‌ای ضرورت پیدا نکرد. انتخاب چرخش واریماکس نیز با توجه به فرض استقلال نسبی عوامل و امکان دستیابی به ساختاری روشن‌تر و تفسیرپذیرتر صورت گرفت.

مدل اندازه‌گیری: روایی و پایایی

در ارزیابی مدل اندازه‌گیری، بار عاملی بیشتر گویه‌ها بالاتر از ۰/۷ به دست آمد. برخی گویه‌ها بار عاملی کمی کمتر از ۰/۷ داشتند، اما با توجه به اینکه پایایی مرکب و میانگین واریانس استخراج‌شده سازه‌های مربوطه از مقادیر قابل قبول فراتر بود، مطابق توصیه هیر و همکاران (۲۰۱۹)، این گویه‌ها حفظ شدند تا از کاهش روایی محتوایی جلوگیری شود. جدول ۱ شاخص‌های پایایی و روایی همگرا را ارائه می‌کند؛ به‌طوری‌که مقدار آلفای کرونباخ و پایایی مرکب تمامی سازه‌ها بیشتر از ۰/۷ و مقدار AVE همه آن‌ها بالاتر از ۰/۵ گزارش شد.

جدول ۲. شاخص‌های پایایی و روایی همگرای سازه‌ها

سازه	گویه	بار عاملی	آلفای کرونباخ	rho_A	پایایی مرکب (CR)	AVE
سرمایه اجتماعی	میان فعالان کسب‌وکارهای گردشگری منطقه، اعتماد متقابل بالایی وجود دارد.	۰/۷۴۹	۰/۸۸۶	۰/۸۹۲	۰/۹۱۴	۰/۶۳۸
	کسب‌وکار من در شبکه‌ای از همکاری با سایر فعالان گردشگری منطقه مشارکت دارد.	۰/۸۱۲				
	تبادل اطلاعات و تجربه میان کسب‌وکارهای گردشگری منطقه به‌خوبی انجام می‌شود.	۰/۷۶۵				
	در شرایط بحران، از حمایت سایر فعالان و جامعه محلی برخوردار می‌شوم.	۰/۸۲۶				
	روابط اجتماعی موجود، دسترسی به منابع مورد نیاز کسب‌وکار را تسهیل می‌کند.	۰/۸۵۲				
	مشارکت جمعی در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با گردشگری منطقه وجود دارد.	۰/۷۸۴				
سرمایه انسانی و کارآفرینی	من از دانش و مهارت کافی برای مدیریت کسب‌وکار گردشگری برخوردارم.	۰/۷۷۳	۰/۸۹۷	۰/۹	۰/۹۱۹	۰/۶۱۹
	تجربه‌ای که در این حوزه کسب کرده‌ام، به سازگاری کسب‌وکار با تغییرات کمک می‌کند.	۰/۷۴۹				
	توانایی شناسایی فرصت‌های جدید کسب‌وکار در شرایط متغیر را دارم.	۰/۸۲۵				
	در شرایط عدم قطعیت، می‌توانم تصمیم‌های مؤثر و به‌موقع بگیرم.	۰/۸۱۱				
	برای بهبود کسب‌وکار، ایده‌ها و راهکارهای نوآورانه ارائه می‌دهم.	۰/۷۸۹				
	مهارت‌های مدیریتی من در مواجهه با مشکلات کسب‌وکار کارآمد است.	۰/۷۲۳				
	برای ارتقای دانش و مهارت خود به‌طور مستمر تلاش می‌کنم.	۰/۸۳۰	۰/۸۵۳	۰/۸۷۹	۰/۸۹۳	۰/۶۳۸
	کسب‌وکار من از فناوری‌های دیجیتال (شبکه‌های اجتماعی، رزرو آنلاین و...) بهره می‌گیرد.	۰/۸۱۶				

1. Importance-Performance Map Analysis
2. Kaiser-Meyer-Olkin
3. Bartlett's Test of Sphericity
4. Varimax Rotation

سازه	گویه	بار عاملی	الفای کرونباخ	rho_A	پایایی مرکب (CR)	AVE
نوآوری و قابلیت فناوریانه	برای پاسخ به نیازهای بازار، خدمات خود را متنوع کرده‌ام.	۰/۷۹۱				
	در صورت لزوم، مدل کسب‌وکار خود را متناسب با شرایط جدید اصلاح می‌کنم.	۰/۸۳۹				
	از ابزارهای فناوریانه برای معرفی و بازاریابی کسب‌وکار استفاده می‌کنم.	۰/۸۶۱				
	مهارت دیجیتال لازم برای به‌کارگیری فناوری‌های نوین را دارم.	۰/۶۳۴				
حکمرانی و مدیریت بحران	میان نهادها و بازیگران گردشگری منطقه هماهنگی مناسبی وجود دارد.	۰/۷۵۳	۰/۸۹۵	۰/۸۹۷	۰/۹۲۰	۰/۶۵۷
	برنامه‌ریزی پیشگیرانه برای مواجهه با بحران‌ها در منطقه انجام می‌شود.	۰/۸۰۲				
	در شرایط بحران، به حمایت‌های نهادی و دولتی دسترسی دارم.	۰/۸۲۵				
	سازوکارهای مشخصی برای واکنش سریع به بحران‌ها وجود دارد.	۰/۸۲۷				
	سیاست‌ها و مقررات گردشگری منطقه از تداوم فعالیت کسب‌وکارها پشتیبانی می‌کند.	۰/۸۰۱				
	اطلاع‌رسانی نهادهای مسئول در شرایط بحران به‌موقع و کارآمد است.	۰/۸۵۱				
تاب‌آوری	کسب‌وکار من توانایی حفظ تداوم فعالیت در شرایط بحران را دارد.	۰/۸۵۳	۰/۹۰۹	۰/۹۱۲	۰/۹۲۸	۰/۶۴۸
	در مواجهه با تغییرات محیطی، به‌سرعت خود را سازگار می‌کنم.	۰/۸۲۷				
	از تجربه بحران‌های گذشته برای بهبود عملکرد کسب‌وکار یاد گرفته‌ام.	۰/۸۰۲				
	در شرایط دشوار، منابع کسب‌وکار را بازاریابی و بازتوزیع می‌کنم.	۰/۷۴۴				
	کسب‌وکار من پس از بحران، توان بازگشت به وضعیت عادی را دارد.	۰/۸۲۰				
	توانایی مقابله با شوک‌های اقتصادی و کاهش ناگهانی تقاضا را دارم.	۰/۷۵۹				
	کسب‌وکار من در برابر اختلالات، انعطاف‌پذیری بالایی نشان می‌دهد.	۰/۸۲۴				

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

برای بررسی روایی واگرا^۱ از معیار نسبت هتروتریت-مونوتریت^۲ (HTMT) استفاده شد؛ زیرا این شاخص در مقایسه با معیار فورنل-لارکر^۳، حساسیت بیشتری برای شناسایی مشکلات مربوط به روایی واگرا دارد (هسنلر و همکاران^۴، ۲۰۱۵). همان‌طور که نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد، تمامی مقادیر HTMT کمتر از آستانه ۰/۸۵ قرار داشتند و بیشترین مقدار برابر با ۰/۵۸۷ بود. بنابراین، تمایز مفهومی میان سازه‌های پژوهش قابل قبول ارزیابی شد.

جدول ۳. ماتریس روایی واگرا بر پایه معیار HTMT

سازه	تاب‌آوری	حکمرانی	سرمایه اجتماعی	سرمایه انسانی
حکمرانی و مدیریت بحران	۰/۵۳۲			
سرمایه اجتماعی	۰/۵۸۷	۰/۴۰۲		
سرمایه انسانی و کارآفرینی	۰/۵۷۷	۰/۳۵۸	۰/۴۰۲	
نوآوری و قابلیت فناوریانه	۰/۴۸۴	۰/۳۸۴	۰/۲۳۵	۰/۴۴۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

مدل ساختاری و آزمون فرضیه‌ها

پیش از تفسیر ضرایب مسیر، وضعیت هم‌خطی با استفاده از شاخص عامل تورم واریانس (VIF)^۵ داخلی بررسی شد. مقادیر VIF در دامنه ۱/۲۴ تا ۱/۳۳ قرار داشتند و به‌طور محسوسی پایین‌تر از حد بحرانی ۵ بودند؛ بنابراین، شواهدی از هم‌خطی مشکل‌ساز مشاهده نشد. برای بررسی معناداری ضرایب نیز از روش خودگردان‌سازی^۶ با ۵۰۰۰ زیرنمونه استفاده شد که انتخاب این تعداد با هدف دستیابی به برآورد پایدارتر خطای استاندارد و مطابق توصیه‌های روش‌شناختی انجام گرفت. نتایج این تحلیل در جدول ۴ و شکل ۳ ارائه شده است.

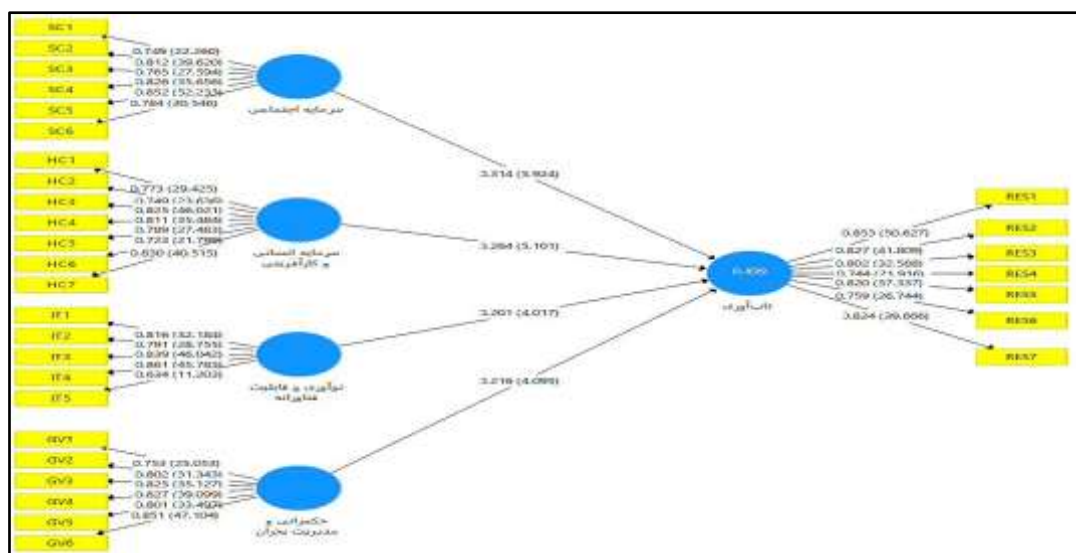
1. Discriminant Validity
2. Heterotrait-Monotrait Ratio
3. Fornell-Larcker Criterion
4. Henseler
5. Variance Inflation Factor
6. Bootstrapping

جدول ۴. نتایج آزمون فرضیه‌های اصلی (ضرایب مسیر و معناداری)

مسیر (فرضیه)	ضریب (β)	آماره t	p	نتیجه
سرمایه اجتماعی $\leftarrow$ تاب‌آوری	۰/۳۱۴	۵/۹۱	۰/۰۰۱ >	تأیید
سرمایه انسانی و کارآفرینی $\leftarrow$ تاب‌آوری	۰/۲۶۴	۵/۲۰	۰/۰۰۱ >	تأیید
حکمرانی و مدیریت بحران $\leftarrow$ تاب‌آوری	۰/۲۱۶	۴/۱۵	۰/۰۰۱ >	تأیید
نوآوری و قابلیت فناوریانه $\leftarrow$ تاب‌آوری	۰/۲۰۱	۳/۹۳	۰/۰۰۱ >	تأیید

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

مطابق نتایج جدول ۴، هر چهار عامل مستقل تأثیری مثبت و معنادار بر تاب‌آوری دارند و در نتیجه، فرضیه‌های اول تا چهارم مورد تأیید قرار گرفتند. بیشترین میزان اثر مربوط به سرمایه اجتماعی ($\beta=0/314$) و پس از آن سرمایه انسانی و کارآفرینی ($\beta=0/264$) است. مقدار ضریب تعیین (R^2) تاب‌آوری برابر با ۰/۴۹۹ و ضریب تعیین تعدیل‌شده برابر با ۰/۴۹۱ به دست آمد؛ بنابراین، چهار عامل مورد بررسی در مجموع نزدیک به ۵۰ درصد از واریانس تاب‌آوری را تبیین می‌کنند که بر اساس معیار چن^۱ (۱۹۹۸)، در محدوده متوسط رو به قوی قرار می‌گیرد. همچنین، نتایج اندازه اثر (f^2) نشان داد که سرمایه اجتماعی (۰/۱۵۸) و سرمایه انسانی (۰/۱۰۵) دارای اثر متوسط هستند، در حالی که اثر حکمرانی (۰/۰۷۳) و نوآوری (۰/۰۶۴) در دامنه کوچک تا متوسط قرار دارد.

شکل ۳. مدل ساختاری پژوهش با بارهای عاملی و ضرایب مسیر (خروجی Smart-PLS)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

تحلیل اثر تعدیل‌گری

برای آزمون فرضیه پنجم، نقش تعدیل‌گر ویژگی‌های اقتصادی - محیطی - مقصد در هر چهار رابطه با استفاده از رویکرد دومرحله‌ای^۲ بررسی شد. این روش برای سازه‌های انعکاسی و برآورد اثرات تعاملی، در مقایسه با روش شاخص حاصل ضرب، دقت و پایداری بیشتری فراهم می‌کند. نتایج ارائه‌شده در جدول ۵ و شکل ۴ نشان داد که از میان چهار رابطه مورد بررسی، تنها اثر تعدیل‌گری در رابطه بین حکمرانی و مدیریت بحران و تاب‌آوری معنادار است ($\beta=0/221$; $t=4/38$; $p<0/001$) و در سه رابطه دیگر اثر تعدیل‌گری معناداری مشاهده نشد. با ورود اثرات تعاملی به مدل، مقدار ضریب تعیین از ۰/۴۹۹ به ۰/۵۵۳ افزایش یافت. این یافته نشان می‌دهد که در مقاصد با شرایط اقتصادی - محیطی - دشوارتر، نقش حکمرانی و مدیریت بحران در تقویت تاب‌آوری پررنگ‌تر می‌شود؛ زیرا در چنین شرایطی، هماهنگی میان نهادها و برنامه‌ریزی پیشگیرانه می‌تواند نقش مهم‌تری در تداوم فعالیت کسب‌وکارها داشته باشد. این نتیجه با مبانی نظریه سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک نیز همخوان است؛ رویکردی که اثرگذاری عوامل نهادی را وابسته به شرایط زمینه‌ای مقصد می‌داند (چر و لو، ۲۰۲۱).

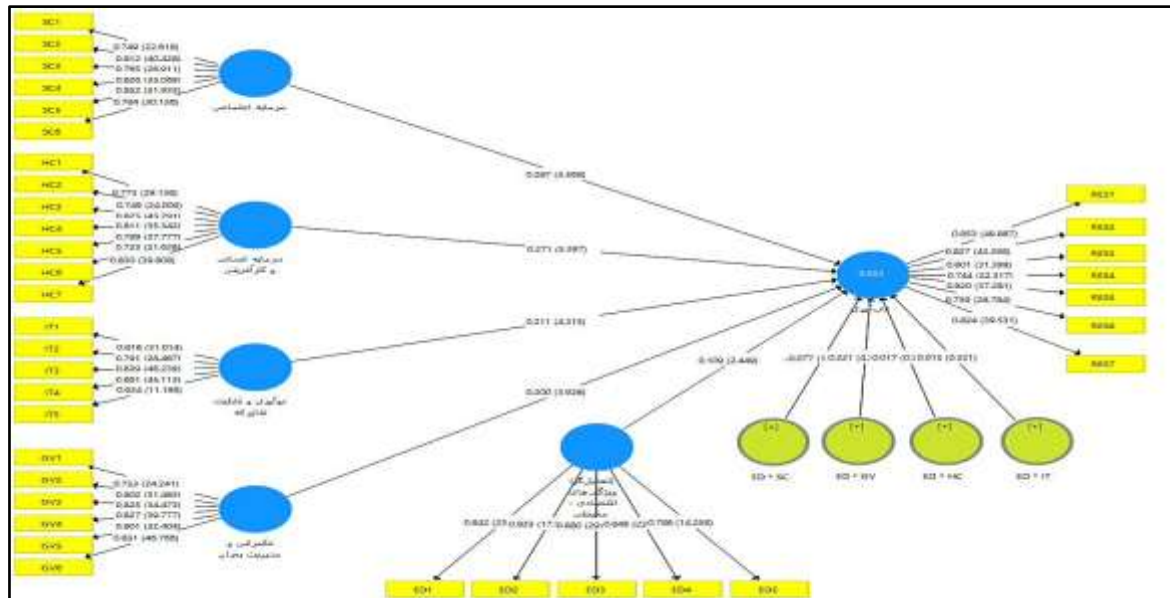
1. Chen

2. two-stage

جدول ۵. نتایج آزمون اثرات تعدیل‌گری

اثر تعاملی	ضریب (β)	آماره t	p	نتیجه
ED × حکمرانی ← تاب‌آوری	۰/۲۲۱	۴/۳۸	۰/۰۰۱ >	معنادار
ED × سرمایه اجتماعی ← تاب‌آوری	-۰/۰۷۷	۱/۵۱	۰/۱۳۲	غیرمعنادار
ED × سرمایه انسانی ← تاب‌آوری	۰/۰۱۷	۰/۳۴	۰/۷۳۰	غیرمعنادار
ED × نوآوری ← تاب‌آوری	۰/۰۱۵	۰/۳۳	۰/۷۴۸	غیرمعنادار
اثر مستقیم ED ← تاب‌آوری	۰/۱۰۹	۲/۴۵	۰/۰۱۴	معنادار

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

شکل ۴. مدل کامل پژوهش با چهار اثر تعاملی تعدیل‌گر (خروجی Smart-PLS)

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

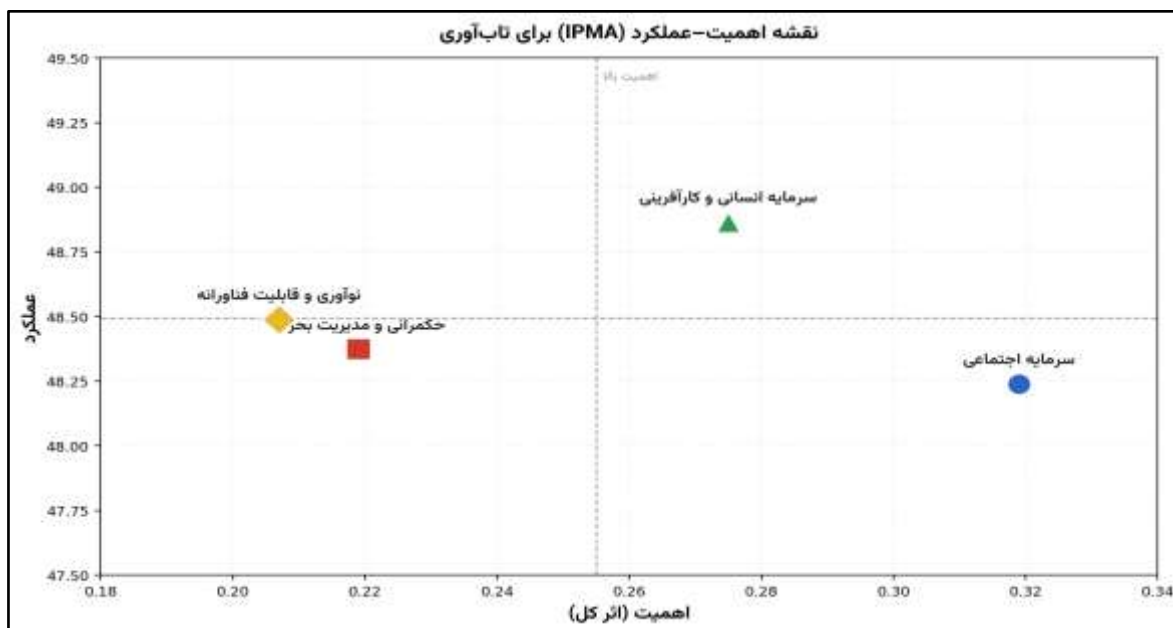
تحلیل اهمیت - عملکرد

به‌منظور تعیین اولویت سیاستی عوامل مؤثر، تحلیل اهمیت-عملکرد با در نظر گرفتن تاب‌آوری به‌عنوان متغیر هدف انجام شد. در این تحلیل، میزان اهمیت هر سازه بر اساس اثر کل آن بر تاب‌آوری و سطح عملکرد بر مبنای میانگین امتیاز استاندارد شده (در بازه صفر تا صد) محاسبه می‌شود. چنان‌که جدول ۵ و شکل ۵ نشان می‌دهند، نتایج همسو با ضرایب مسیر و مقادیر f^2 بود؛ سرمایه اجتماعی با اهمیت ۰/۳۱۹ و سرمایه انسانی و کارآفرینی با اهمیت ۰/۲۷۵، به‌دلیل برخورداری از اثرگذاری بالاتر، در اولویت نخست سیاست‌گذاری قرار می‌گیرند، در حالی که حکمرانی و مدیریت بحران (۰/۲۱۹) و نوآوری و قابلیت فناورانه (۰/۲۰۷) با وجود اثر معنادار، اهمیت نسبی پایین‌تری دارند. از سوی دیگر، سطح عملکرد هر چهار سازه نزدیک به یکدیگر و در محدوده ۴۸ تا ۴۹ (از ۱۰۰) قرار داشت که نشان‌دهنده وجود ظرفیت قابل‌توجه برای بهبود در همه عوامل است. این یافته مبنای مستقیمی برای پیشنهاد‌های سیاستی پژوهش فراهم می‌کند؛ به‌گونه‌ای که تمرکز منابع بر تقویت شبکه‌های اجتماعی و توسعه قابلیت‌های کارآفرینانه، به‌دلیل اهمیت بالا و وجود فضای بهبود، بیشترین بازده را در ارتقای تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری خواهد داشت.

جدول ۶. نتایج تحلیل اهمیت - عملکرد (IPMA)

سازه	اهمیت (اثر کل)	عملکرد
سرمایه اجتماعی	۰/۳۱۹	۴۸/۲۴
سرمایه انسانی و کارآفرینی	۰/۲۷۵	۴۸/۸۷
حکمرانی و مدیریت بحران	۰/۲۱۹	۴۸/۳۷
نوآوری و قابلیت فناورانه	۰/۲۰۷	۴۸/۴۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

شکل ۵. نقشه اهمیت - عملکرد (IPMA) عوامل مؤثر بر تاب‌آوری

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری در مناطق کوهستانی استان چهارمحال و بختیاری و بررسی نقش تعدیل‌گر ویژگی‌های اقتصادی محیطی مقصد انجام شد. نتایج نشان داد که هر چهار عامل سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی و کارآفرینی، حکمرانی و مدیریت بحران، و نوآوری و قابلیت فناوریانه رابطه‌ای مثبت و معنادار با تاب‌آوری دارند و در مجموع نزدیک به نیمی از واریانس آن را تبیین می‌کنند. در این میان، سرمایه اجتماعی ($\beta=0/314$) و سرمایه انسانی و کارآفرینی ($\beta=0/264$) بیشترین اثر را داشتند؛ در حالی که اثر نوآوری و قابلیت فناوریانه ($\beta=0/201$) کمتر بود که می‌تواند با محدودیت زیرساخت‌های دیجیتال و ارتباطی در مناطق کوهستانی مرتبط باشد.

نتایج تحلیل تعدیل‌گری نیز نشان داد که ویژگی‌های اقتصادی-محیطی مقصد تنها رابطه حکمرانی و مدیریت بحران با تاب‌آوری را به‌طور معنادار تعدیل می‌کند ($\beta=0/221$). با ورود این اثر تعاملی، ضریب تعیین تاب‌آوری از $0/499$ به $0/553$ افزایش یافت. بنابراین، در شرایط اقتصادی-محیطی دشوارتر، نقش حکمرانی و مدیریت بحران در تقویت تاب‌آوری برجسته‌تر می‌شود، در حالی که اثر سایر عوامل تا حد زیادی مستقل از شرایط مقصد باقی می‌ماند. بر این اساس، تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری کوهستانی حاصل تعامل قابلیت‌های درونی بنگاه، منابع اجتماعی و شرایط نهادی و زمینه‌ای مقصد است.

یافته‌های پژوهش با مطالعات پیشین درباره اهمیت سرمایه اجتماعی و قابلیت‌های پویا در افزایش تاب‌آوری کسب‌وکارهای کوچک همخوان است (پریاگ، ۲۰۲۳؛ رستگار و همکاران، ۲۰۲۳) و این شواهد را به شرایط مناطق کوهستانی ایران گسترش می‌دهد. از نظر نظری نیز، انتقال سطح تحلیل از مقصد به کسب‌وکار و تلفیق نظریه قابلیت‌های پویا با رویکرد سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک، به پوشش بخشی از خلأ موجود در ادبیات تاب‌آوری گردشگری کمک می‌کند. همچنین، تأیید نقش تعدیل‌گر ویژگی‌های اقتصادی-محیطی نشان می‌دهد که اثر عوامل نهادی، به‌ویژه حکمرانی و مدیریت بحران، به شرایط زمینه‌ای مقصد وابسته است و در محیط‌های دشوارتر اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. این تلفیق می‌تواند مبنایی برای مطالعات آینده درباره تاب‌آوری کسب‌وکارهای کوچک در سایر مقاصد شکننده و منابع‌محور باشد. از نظر کاربردی، مهم‌ترین پیشنهادها شامل تقویت شبکه‌های همکاری و تشکلهای صنفی برای توسعه سرمایه اجتماعی، آموزش و توانمندسازی در زمینه کارآفرینی و مدیریت، حمایت از فناوری‌های دیجیتال و تنوع‌بخشی خدمات، تقویت سازوکارهای حکمرانی و برنامه‌ریزی پیشگیرانه مدیریت بحران و تدوین سیاست‌های متناسب با شرایط اقتصادی-محیطی هر مقصد است؛ به‌ویژه در مناطقی که به منابع طبیعی و تقاضای فصلی وابستگی بیشتری دارند.

بر پایه یافته‌ها و محدودیت‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود مطالعات آینده با پوشش مناطق جغرافیایی گسترده‌تر و به‌کارگیری داده‌های طولی، امکان تعمیم و مقایسه یافته‌ها را افزایش دهند. همچنین، انجام پژوهش‌هایی با موضوعاتی نظیر شناسایی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده

تاب‌آوری کسب‌وکارهای مرتبط با گردشگری در مناطق کوهستانی، شناسایی و اولویت‌بندی کسب‌وکارهای تخصصی گردشگری در قلمروهای کوهستانی، بررسی نقش نهادهای محلی و سیاست‌های حمایتی در تقویت تاب‌آوری این کسب‌وکارها، و تحلیل تطبیقی تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری میان مناطق کوهستانی و غیرکوهستانی می‌تواند به تعمیق شناخت در این حوزه کمک کند.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به طور یکسان در تمامی مراحل پژوهش، از جمله مفهوم‌سازی، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، نگارش و ویرایش مقاله، و تأیید نسخه نهایی، مشارکت داشته‌اند و همگی مسئولیت کامل محتوای مقاله را بر عهده دارند.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

در فرایند پژوهش و نگارش این مقاله، از ابزارهای هوش مصنوعی صرفاً به‌عنوان دستیار پژوهشی و برای ویرایش زبانی، بهبود نگارش و اصلاح دستور زبان انگلیسی استفاده شده است. محتوای علمی، تحلیل داده‌ها، تفسیر نتایج و مسئولیت نهایی مطالب ارائه‌شده بر عهده نویسندگان است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌ها بنا به درخواست نویسندگان در دسترس هستند.

سپاسگزاری

نویسندگان از تمامی افرادی که در گردآوری داده‌های میدانی با آنها همکاری کرده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- پرهیز، فریاد، قلی‌نژاد، زهره، پرهیز، زهرا، و اسدی اورگانی، مسعود. (۱۴۰۴). ارزیابی تطبیقی شاخص‌های توسعه پایدار در قلمروهای کوهستانی و غیرکوهستانی (مطالعه موردی: استان اصفهان). پژوهش‌های محیطی در قلمروهای کوهستانی، ۱(۴)، ۵۹-۷۲. <https://doi.org/10.22034/ermr.2025.63690>
- جمینی، داود، نظری، حمید، صیدایی، سید اسکندر، و برقی، حمید. (۱۴۰۲). بررسی تأثیر شاخص‌های کارآفرینی گردشگری بر توسعه پایدار روستایی در قلمروهای عشایری ایران (مطالعه موردی: شهرستان اردل؛ استان چهارمحال و بختیاری). مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان، ۳(۳)، ۶۱-۷۶. <https://doi.org/10.22034/jsnap.2023.422238.1076>
- خادم حسینی، امید، رحمانی، بیژن، خالدی، شهریار، و اصائلو، علی. (۱۴۰۴). تبیین عوامل مؤثر در توسعه پایدار روستایی با رویکرد گردشگری (مورد مطالعه: شهرستان آباد). روستا و توسعه پایدار فضا، ۶(۲)، ۲۳-۳۱. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7850.1260>
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان چهارمحال و بختیاری. (۱۴۰۱). سالنامه آماری استان چهارمحال و بختیاری. انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی. صادقی، حجت، و حاصلی، محمد. (۱۴۰۴). ارزیابی آسیب‌پذیری مقاصد گردشگری روستایی در برابر مخاطره سیل در قلمروهای کوهستانی (مطالعه موردی: استان چهارمحال و بختیاری). پژوهش‌های محیطی در قلمروهای کوهستانی، ۱(۱)، ۱-۱۴. <https://doi.org/10.22034/ermr.2025.63294>
- صفری علی‌اکبری، مسعود. (۱۴۰۳). بررسی عوامل مؤثر بر حفظ و پایداری منابع توسعه گردشگری روستایی (روستاهای هدف گردشگری شهرستان پاوه). نشریه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، ۵(۱۸)، ۷۵-۹۲. <https://doi.org/10.22034/gsma.2024.715554>
- Ahmadi Dehka, F., Zakeri, M., & Ghadami, M. (2024). Analysis of the key drivers affecting sustainability in entrepreneurship and post-corona tourism business Chaharmahal Bakhtiari target villages for tourism. *Journal of Tourism and Development*, 13(2), 1-18. https://www.itsairanj.ir/article_207105.html
- Bramwell, B., & Lane, B. (2021). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1815839>

- Canpolat, E., Yulu, A., Keserci, F. et al. The Geoheritage of Mount Ararat and its Vicinity: An Assessment of Geodiversity with a Focus on Glaciation and Mountaineering. *Geoheritage* 18, 38 (2026). <https://doi.org/10.1007/s12371-026-01269-8>
- Chen, P., & Si, W. (2026). A study on the formation mechanism of organizational resilience of micro and small tourism enterprises in crisis situations—A dual perspective of dynamic capability and resource bricolage. *Tourism and Hospitality Research*, 10(2), 1-15. <https://lydk.bisu.edu.cn/EN/abstract/abstract441.shtml>
- Cheer, J. M., & Lew, A. A. (2021). *Tourism, resilience and sustainability: Adapting to social, economic and environmental change*. Routledge.
- Eggers, F. (2020). Masters of disasters? Challenges and opportunities for SMEs in times of crisis. *Journal of Business Research*, 116, 199-208. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.025>
- Erol, I., Dogru, T., Oztel, A., Bilgihan, A., Peker, I., & Onder Neuhofer, I. (2026). Building resilience in global tourism: A theoretical and empirical analysis of indicators for sustainable development. *Sustainable Development*. <https://doi.org/10.1002/sd.70794>
- Espiner, S., Orchiston, C., & Higham, J. (2017). Resilience and sustainability: A complementary relationship? Towards a practical conceptual model for the sustainability-resilience nexus in tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(10), 1385-1400. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1281929>
- Filimonau, V., & De Coteau, D. A. (2020). Tourism resilience in the context of integrated destination and disaster management (DM2). *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 202-222. <https://doi.org/10.1002/jtr.2329>
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Hall, C. M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1044-1060. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1560456>
- Hock, R., Rasul, G., Adler, C., Cáceres, B., Gruber, S., Hirabayashi, Y., Jackson, M., Käab, A., Kang, S., Kutuzov, S., Milner, A., Molau, U., Orlove, B., & Steltzer, H. (2019). High mountain areas. In H.-O. Pörtner et al. (Eds.), *IPCC special report on the ocean and cryosphere in a changing climate* (pp. 131-202). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157964.004>
- Ibanescu, B., Stoleriu, O. M., Munteanu, A., & Iatu, C. (2018). The impact of tourism on sustainable development of rural areas: Evidence from Romania. *Sustainability*, 10(10), 3529. <https://doi.org/10.3390/su10103529>
- Nematollahi, S., Afghari, S., Kienast, F., & Fakheran, S. (2022). Spatial prioritization for ecotourism through applying the landscape resilience model. *Land*, 11(10), 1682. <https://doi.org/10.3390/land11101682>
- Prayag, G. (2020). Time for reset? COVID-19 and tourism resilience. *Tourism Review International*, 24(2), 179-184. <https://doi.org/10.3727/154427220X15926147793595>
- Prayag, G. (2023). Tourism resilience in the “new normal”: Beyond jingle and jangle fallacies? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 54, 513-520. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2023.02.006>
- Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiari, K., & Seyfi, S. (2020). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(11-12), 1881-1907. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
- Rastegar, R., Ruhanen, L., & Higgins-Desbiolles, F. (2023). Tourism SMEs and resilience: A systematic review and future directions. *Tourism Review*, 78(3), 765-783. <https://doi.org/10.1108/TR-12-2022-0610>
- Rasul, G., & Molden, D. (2020). The global social and environmental consequences of mountain cryosphere change. *Climate and Development*, 12(4), 297-309. <https://doi.org/10.1080/17565529.2019.1617099>
- Ritchie, B. W., & Jiang, Y. (2019). A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management. *Annals of Tourism Research*, 79, 102812. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102812>
- Saarinen, J. (2021). Tourism and sustainable development goals: Research on tourism geographies and sustainability. *Tourism Geographies*, 23(4), 1-15.
- Salemink, K., Strijker, D., & Bosworth, G. (2017). Rural development in the digital age: A systematic literature review on unequal ICT availability, adoption, and use in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 54, 360-371. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.09.001>
- Scott, D., Hall, C. M., & Gössling, S. (2019). Global tourism vulnerability to climate change. *Annals of Tourism Research*, 77, 49-61. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.05.007>
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226. <https://doi.org/10.2307/259271>
- Shirvani, T., Taheri, Z., Esmaili, S., Mahmoodi, H., Jokar Arsanjani, J., & Karimi Firozjaei, M. (2026). GIS-based multi-criteria decision making for the assessment of adventure tourism camp suitability: A case study in Iran. *Sustainability*, 18(8), 3749.

- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, 312-321. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.015>
- Fazeli, A., Marsousi, N. and Saghaei, M. (2025). Structural Explanation of Urban Tourism Development Challenges in Chaharmahal and Bakhtiari Cities. *Spatial Planning*, 15(1), 55-86. <https://doi.org/10.22108/sppl.2024.142847.1807>
- Teece, D. J. (2018). Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning*, 51(1), 40-49. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2017.06.007>
- UNWTO. (2022). *Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism*. World Tourism Organization.
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2), 5. <https://doi.org/10.5751/ES-00650-090205>
- World Bank. (2021). *Digital development in rural areas: Challenges and opportunities*. World Bank Group.

References

- Ahmadi Dehka, F., Zakeri, M., & Ghadami, M. (2024). Analysis of the key drivers affecting sustainability in entrepreneurship and post-corona tourism business Chaharmahal Bakhtiari target villages for tourism. *Journal of Tourism and Development*, 13(2), 1-18. https://www.itsairanj.ir/article_207105.html
- Bramwell, B., & Lane, B. (2021). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1815839>
- Canpolat, E., Yulu, A., Keserci, F. et al. The Geoheritage of Mount Ararat and its Vicinity: An Assessment of Geodiversity with a Focus on Glaciation and Mountaineering. *Geoheritage* 18, 38 (2026). <https://doi.org/10.1007/s12371-026-01269-8>
- Cheer, J. M., & Lew, A. A. (2021). *Tourism, resilience and sustainability: Adapting to social, economic and environmental change*. Routledge.
- Chen, P., & Si, W. (2026). A study on the formation mechanism of organizational resilience of micro and small tourism enterprises in crisis situations—A dual perspective of dynamic capability and resource bricolage. *Tourism and Hospitality Research*, 10(2), 1-15. <https://lydk.bisu.edu.cn/EN/abstract/abstract441.shtml>
- Eggers, F. (2020). Masters of disasters? Challenges and opportunities for SMEs in times of crisis. *Journal of Business Research*, 116, 199-208. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.025>
- Erol, I., Dogru, T., Oztel, A., Bilgihan, A., Peker, I., & Onder Neuhofer, I. (2026). Building resilience in global tourism: A theoretical and empirical analysis of indicators for sustainable development. *Sustainable Development*. <https://doi.org/10.1002/sd.70794>
- Espiner, S., Orchiston, C., & Higham, J. (2017). Resilience and sustainability: A complementary relationship? Towards a practical conceptual model for the sustainability-resilience nexus in tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(10), 1385-1400. <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1281929>
- Fazeli, A., Marsousi, N. and Saghaei, M. (2025). Structural Explanation of Urban Tourism Development Challenges in Chaharmahal and Bakhtiari Cities. *Spatial Planning*, 15(1), 55-86. <https://doi.org/10.22108/sppl.2024.142847.1807>
- Filimonau, V., & De Coteau, D. A. (2020). Tourism resilience in the context of integrated destination and disaster management (DM2). *International Journal of Tourism Research*, 22(2), 202-222. <https://doi.org/10.1002/jtr.2329>
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Hall, C. M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1044-1060. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1560456>
- Hock, R., Rasul, G., Adler, C., Cáceres, B., Gruber, S., Hirabayashi, Y., Jackson, M., Käab, A., Kang, S., Kutuzov, S., Milner, A., Molau, U., Orlove, B., & Steltzer, H. (2019). High mountain areas. In H.-O. Pörtner et al. (Eds.), *IPCC special report on the ocean and cryosphere in a changing climate* (pp. 131-202). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157964.004>
- Ibănescu, B. C., Stoleriu, O. M., Munteanu, A., & Iașu, C. (2018). The impact of tourism on sustainable development of rural areas: Evidence from Romania. *Sustainability*, 10(10), 3529.
- Jamini, D., Nazari, H., Seidiy, S. S., & Barghi, H. (2023). Investigating the impact of tourism entrepreneurship indicators on sustainable rural development in the nomadic territories of Iran (Case study of Ardel County; Chaharmahal and Bakhtiari Province). *Nomadic Territory Planning Studies*, 3(2), 61-76. <https://doi.org/10.22034/jsnap.2023.422238.1076> (In Persian)
- Khadem Hosseini, O., Rahmani, B., Khaledi, S., & Osanlu, A. (2025). Explaining factors influencing sustainable rural development through tourism: A case study of Abadeh County. *Village and Space Sustainable Development*, 6(2), 1-22. <https://doi.org/10.22077/vssd.2024.7850.1260> (In Persian)

- Management and Planning Organization of Chaharmahal and Bakhtiari Province. (2022). *Statistical yearbook of Chaharmahal and Bakhtiari Province*. Management and Planning Organization.
- Nematollahi, S., Afghari, S., Kienast, F., & Fakheran, S. (2022). Spatial prioritization for ecotourism through applying the landscape resilience model. *Land*, 11(10), 1682. <https://doi.org/10.3390/land11101682>
- Parhiz, F., Gholinezhad, Z., Parhiz, Z., & Asadi Avargani, M. (2025). Comparative evaluation of sustainable development indicators in mountainous and non-mountainous areas (Case study: Isfahan Province). *Environmental Research in Mountainous Regions*, 1(4), 59–72. <https://doi.org/10.22034/ermr.2025.63690> (In Persian)
- Prayag, G. (2020). Time for reset? COVID-19 and tourism resilience. *Tourism Review International*, 24(2), 179–184. <https://doi.org/10.3727/154427220X15926147793595>
- Prayag, G. (2023). Tourism resilience in the “new normal”: Beyond jingle and jangle fallacies? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 54, 513–520. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2023.02.006>
- Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiar, K., & Seyfi, S. (2020). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(11-12), 1881–1907. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
- Rastegar, R., Ruhanen, L., & Higgins-Desbiolles, F. (2023). Tourism SMEs and resilience: A systematic review and future directions. *Tourism Review*, 78(3), 765–783. <https://doi.org/10.1108/TR-12-2022-0610>
- Rasul, G., & Molden, D. (2020). The global social and environmental consequences of mountain cryosphere change. *Climate and Development*, 12(4), 297–309. <https://doi.org/10.1080/17565529.2019.1617099>
- Ritchie, B. W., & Jiang, Y. (2019). A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management. *Annals of Tourism Research*, 79, 102812. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102812>
- Saarinen, J. (2021). Tourism and sustainable development goals: Research on tourism geographies and sustainability. *Tourism Geographies*, 23(4), 1–15.
- Sadeghi, H., & Haseli, M. (2025). Assessment of the vulnerability of rural tourism destinations to flood risk in mountainous regions (Case study: Chaharmahal and Bakhtiari Province). *Environmental Research in Mountainous Regions*, 1(1), 1–14. <https://doi.org/10.22034/ermr.2025.63294> (In Persian)
- Safari Aliakbari, M. (2024). Investigating factors affecting the preservation and sustainability of rural tourism development resources (Tourism target villages of Paveh County). *Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas*, 5(2), 75–92. <https://doi.org/10.22034/gsma.2024.715554> (In Persian)
- Salemink, K., Strijker, D., & Bosworth, G. (2017). Rural development in the digital age: A systematic literature review on unequal ICT availability, adoption, and use in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 54, 360–371. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.09.001>
- Scott, D., Hall, C. M., & Gössling, S. (2019). Global tourism vulnerability to climate change. *Annals of Tourism Research*, 77, 49–61. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.05.007>
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217–226. <https://doi.org/10.2307/259271>
- Shirvani, T., Taheri, Z., Esmaili, S., Mahmoodi, H., Jokar Arsanjani, J., & Karimi Firozjaei, M. (2026). GIS-based multi-criteria decision making for the assessment of adventure tourism camp suitability: A case study in Iran. *Sustainability*, 18(8), 3749. <https://doi.org/10.3390/su18083749>
- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, 312–321. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.015>
- Teece, D. J. (2018). Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning*, 51(1), 40–49. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2017.06.007>
- UNWTO. (2022). *Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism*. World Tourism Organization.
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2), 5. <https://doi.org/10.5751/ES-00650-090205>
- World Bank. (2021). *Digital development in rural areas: Challenges and opportunities*. World Bank Group.